
СЪЗДАВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ВАЗОВСКИТЕ МАШИНОСТРОИТЕЛНИ ЗАВОДИ КАТО ВОДЕЩО ПРЕДПРИЯТИЕ В БЪЛГАРСКАТА ОТБРАНИТЕЛНА ИНДУСТРИЯ

Петър НЕНКОВ*

In 1936 began the construction of the state military factory in Sopot. The factory was founded in 1940 and started manufacturing hand grenades, projectiles u explosives for the needs of the Bulgarian army. After the World War II the State military factory in Sopot expanded and became the foundation for the creation of the Vazovski Mashinostroitelni Zavodi. After the unification of the military factories in Bulgaria into the State production cooperative „Metalhim“, VMZ – Sopot became the largest and leading enterprise in it.

ВЪВЕДЕНИЕ

Започналото превъоръжаване на Българската армия в края на 30-те години на XX век, след подписването от балканските държави през 1939 г. на Солунското споразумение, анулиращо военните клаузи на Ньойския мирен договор, води до разрастване на военното производство в България.

СЪЗДАВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ДЪРЖАВНА ВОЕННА ФАБРИКА – СОПОТ

Идеята за създаване на фабрика за производство на боеприпаси се появява още през първите десетилетия след Освобождението. Тя се поражда от обстоятелството, че много повече средства се изразходват за закупуване на боеприпаси, отколкото за самото оръжие.

Най-напред към Софийския арсенал се създава фабрика за пехотни патрони, която напълно оправдава съществуването си, особено през войните за национално обединение 1913 – 1918 г. През 1924 г. в Казанлък е построена нова фабрика за пехотни патрони.

---

* Авторът е доцент, доктор във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

Въпреки ограниченията на Ньойския мирен договор от 27 ноември 1919 г. Военното министерство решава да построи към новосъздадената фабрика в Казанлък снарядна работилница. Насърчена от получените добри резултати, Оръжейната инспекция към щаба на войската извършва проучвания за създаване на самостоятелна фабрика за артилерийски боеприпаси. Заради опазването на военната тайна и охраната и отбраната на фабриката Министерството на войната решава тя да бъде изградена някъде в околностите на Панагюрище или в Стремската долина.

Разположението на Сопот в центъра на България, между две планини, като пътен възел на Подбалканския път и пътя от Беломорска Тракия през Пловдив, Троянския проход, Северна България, както и лобирането пред цар Борис III на братята генерали Георги и Владимир Вазов са основните причини градът на Вазов да спечели оспорваното съревнование с Панагюрище за място на бъдещата държавна военна фабрика.

През 1935 г., по време на откриването на възстановената родна къща на Иван Вазов, в Сопот присъстват цар Борис III, Пловдивският митрополит Максим и редица знаменитости, водещи потеклото си от Сопот. На това тържество идеята за построяване на държавна военна фабрика в Сопот среща одобрението на монарха. Огледан и одобрен е терен за построяване на фабриката. Първата копка е направена на 9 юни 1936 г. Първоначално Държавната военна фабрика в Сопот се води като клон на Държавна военна фабрика – Казанлък. Мотивите за това решение са, че Държавната военна фабрика в Казанлък е редовно функционираща, има утвърдено административно ръководство и разполага с обучени технически кадри.

В края на лятото на 1936 г. Оръжейната инспекция сключва сделка за доставка на необходимите машини и съоръжения. През 1937 г. започва усилено строителство на производствените сгради на фабриката. През 1938 г. започват да пристигат машините, чийто монтаж приключва до 1939 г. Стремехът е да се оборудва модерно високопроизводително предприятие, работещо по германска технология. Военнополитическата обстановка в света налага да се бърза. Ускоряват се доставките на машини и материали. Така фабриката бива построена и обзаведена, а районът ѝ – засаден с над 100 000 дръвчета в продължение само на три години.

На 12 юли 1940 г. се извършва официалното откриване на фабриката. Проведен е военен парад, в който участват и войскове части, и работниците от фабриката. Присъстват министърът на войната, Пловдивският митрополит Максим и други официални лица.

Първите изделия, които се усвояват и произвеждат в Държавна военна фабрика (ДВФ) – Сопот, са ръчни гранати, 22-милиметрови осколочно-фугасни изстрели, 122-милиметрови изстрели за гаубица, взриватели, 75-милиметров изстрел и 105-милиметров снаряд за оръдие „Круп“. През периода на строежа и оборудването на фабриката началник

е генерал Асен Красновски, който е началник и на Държавна военна фабрика – Казанлък.

През 1939 г. генерал Красновски е повишен в началник на отдел „Доставки и продоволствия“ (ОДП) при Военното министерство. Полковник Боньо Гочев е назначен на неговото място. В продължение на четири години полковник Боньо Гочев успоредно с дострояването на фабриката за първи път пуска в производство гранати, мини и запалки по германска технология. Произведен е в генералски чин през 1942 г., а през август следващата година сменя генерал Красновски като началник ОДП при Министерството на войната.

През периода на Втората световна война производството на ДВФ – Сопот, изцяло е подчинено на нуждите на фронта. След войната дейността на фабриката е насочена към възстановяване на народното стопанство, вследствие на което тя се специализира и в производството на машини за селското стопанство.

РАЗРАСТВАНЕ И ПРЕОБРАЗУВАНЕ НА ДЪРЖАВНАТА ВОЕННА ФАБРИКА В СОПОТ ВЪВ ВАЗОВСКИ МАШИНОСТРОИТЕЛНИ ЗАВОДИ

До април 1947 г. ДВФ Сопот е бюджетно предприятие и се финансира от Министерството на народната отбрана. По силата на 28-о Постановление на Министерския съвет от 10 декември 1948 г. военните заводи са предадени на Министерството на промишлеността.

През декември същата година с постановление на Министерския съвет военните фабрики у нас се обединяват в Държавно индустриално обединение „Металхим“. ВМЗ – Сопот, стават най-голямото и водещо предприятие в това стопанско обединение. В Сопот се ситиуира и управлението на Държавното стопанско обединение. От 1975 до 1989 г. ДСО „Металхим“ създава 28 машиностроителни комбината на военната промишленост в почти всички окръзи на Народна Република България с общ персонал 136 хиляди души.

ВМЗ – Сопот, и ДСО „Металхим“ са органически свързани с името на видния оръжеен конструктор, генерал-лейтенант Георги Ямаков. Той взема участие във Великата отечествена война на съветските народи през 1941 – 1945 г. През есента на 1942 г. се записва за студент в Московския научен институт „Бауман“. Завършва го през 1945 г. Завръща се в България и постъпва като офицер в БНА. Служи в служба „Артилерийско въоръжение“. Става създател и дългогодишен директор на ДСО „Металхим“. Негово изобретение е уникалният 7.62-милиметров картечен пистолет „К-5 Ямаков“. Заедно с конструктора Никола Чомаков създават 7.62-милиметровата универсална картечница, модел 1957 г., и преправят 80-милиметровата минохвъргачка М-3.

Възходът на ВМЗ и ДСО „Металхим“ съвпада с управлението на Илия Гунчев. Той започва работа в завода и постепенно израства до главен технолог и началник на отдел за технологичен контрол, който отговаря за качеството на произведената продукция в предприятието. След това е назначен за заместник на генералния директор на ДСО „Металхим“. През 1975 г. става негов генерален директор и в продължение на 22 години – до 1997 г., е негов несменяем директор. Две години по съвместителство управлява и ВМЗ. Бивши изпълнителни директори на Вазовските машиностроителни заводи – Сопот, са Христо Минков, Ненко Горанов, Ангел Писков, Лило Бочев, Христо Иванов, Атанас Димитров, Иван Стоенчев и др.

През най-добрите си години ВМЗ дават от една четвърт до една трета от националното военно производство. Това става през периода 1986 – 1987 г. Тогава в завода работят 26 000 души. Сега те са драстично редуцирани и са под 3000 души.

6 декември 1978 г. е трагичен ден в историята на завода. На тази дата се взривява един от цеховете, при което загиват двама работници, а едно дете в Сопот е ранено от счупените стъкла и остава инвалид. Опасявайки се от последващи взривове, ръководството на ВМЗ и Общинският народен съвет на Карлово евакуират по най-бързия начин работниците от предприятието и населението от града и околните села. Вzeti са крути мерки за подобряване на техниката на безопасност на труда в завода и за съхранение на произведените боеприпаси.

След 33 години във ВМЗ – Сопот, отново експлодират боеприпаси. В продължение на три години на три пъти се запалват и взривяват цех и склад, намиращи се в землището на карловското село Иганово.

На 10 януари 2012 г. на производствената площадка на завода, намираща се на 2 км от село Иганово, избухва експлозия, при която са ранени трима работници, един от които по-сериозно. Причината за взрива е недобре почистена пресформа, с която се е работело. При направената проверка от Областната инспекция по труда се установява, че в пресформата са били установени остатъци от взривно вещество и при поставянето на новото взривно вещество е избухнал взрив.

В 19.30 ч. на 21 март 2015 г. се взривяват около 2000 неуправляеми реактивни снаряда, намиращи се в VI холандски склад за готовата продукция на завода край село Иганово. Експлозиите продължават около 50 минути, разрушават сградата и всяват паника в местното население. За щастие няма пострадали, тъй като в момента на взрива не е имало работници на производствената площадка, а само двама пазачи.

На 14 април 2015 г., в 7.10 ч. сутринта в цеха за утилизация на боеприпаси край село Иганово избухва пожар, последван от мощни взривове, които разрушават сградата. Част от населението на село Иганово е евакуирано с автобуси, предоставени от община Карлово. Както и при първия взрив няма пострадали работници.

Успоредно с производството на специални изделия ВМЗ развиват и гражданско производство. Още през 1958 г. се проектира и новото производство – лагерно. През 1960 г. се произвеждат и първите български лагери в завода. ВМЗ са единствен производител на лагери в България. Тук се произвеждат над 500 вида лагери за нуждите на нашия пазар и за много държави по света. За усвояване на производството на нови лагери през 1969 г. се създава База за техническо развитие и внедряване на търкалящи лагери. От 1985 г. тя се трансформира в Институт за лагери и лагерни възли. През 1986 г. се открива и Средно предприятие за специални лагери.

Усвояват се нови изделия – сенокосачки, стругово-фрезови машини, будилници, детайли за нафтови печки и др. Този обновителен процес обхваща и инструменталното производство, започнало през 1939 г. като инструментално отделение на тогавашната Държавна военна фабрика. През 1952 г. то е обособено в солидно инструментално стопанство с няколко участъка, което става база за създаване на инструментален завод, в който за първи път в България се внедрява гъвкава производствена система за производство на шампи, щанци и пресформи. Изработват се и дискове за рязане и шлифоване на метали и неметали.

През 1960 г. се открива цех за производство на стоки за народно потребление към Вазовските машиностроителни заводи. Започва производството на автомобилни газови уредби, газови уреди, прибори за домакинството, автомобилни резервни части и др.

В края на 80-те години на миналия век се постави началото на нов процес в историята на отбранителната ни промишленост – процеса на конверсия, който се изразява в нейното реструктуриране. Програмата за конверсия предвижда съвместна работа с военнопромишления комплекс на Русия, съвместно усвояване на изделия, използване на готови разработки, осъществяване на бартерни и други сделки. Подписани са договори за научно-техническо и производствено коопериране.

Във ВМЗ започва производството на мебели и фамилни къщи, хотелско обзавеждане и др. Започва и съвместно производство със завод „Металист“ в гр. Серпухов, Русия, на части за радиомагнетофони и прахосмукачка. Сключва се договор с италианска фирма за производство на маратонки. През 1993 г. започва ново производство – на дамски обувки. По-късно в сътрудничество с италианската фирма „Диадора“ се усвояват и произвеждат спортни обувки и маратонки. Започнали са да се шият дрехи по договор с български и чуждестранни фирми. На 30 март 1990 г. е подписан договор за учредяване на съвместно предприятие за производство на самобръсначки и ножчета за бръснене. Нови изделия, които ВМЗ произвеждат, са велосипедите. По договор с фирма „Шел“ се изработват газови бутилки за домакински нужди.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От своето създаване до днес ВМЗ – Сопот, преминават през различни етапи. Те развиват различни производства и създават нови работни площадки. През 1948 г. ВМЗ са известни като Завод 23, а от септември 1950 г. – като Завод 11, с което наименование са известни и до днес за изделията ни от специалното производство. Десет години по-късно в предприятието са извършени разширения, специализация и концентрация на производството.

Обособените във връзка с това няколко завода налагат ново название: Обединено промишлено предприятие „Вазовски машиностроителни заводи“ – Сопот.

През 1971 г. предприятието се преименува в Обединени заводи „Вазовски машиностроителни заводи“, а в началото на 1977 г. – Машиностроителен комбинат „Вазовски машиностроителни заводи“. На 12 ноември 1991 г. ВМЗ се регистрират като еднолично дружество с ограничена отговорност. От 25 ноември 1997 г. ВМЗ ЕООД се регистрира като ВМЗ АД.

Благодарение на интелектуалния потенциал на научно-техническите кадри и на високата квалификация на изпълнителския персонал на ВМЗ през годините са усвоени редица специални и граждански изделия.

ВМЗ традиционно участват в много изяви в страната и по света, на които показват своите специални и граждански изделия.

От 1947 г. ВМЗ – Сопот, са редовен участник на Пловдивския мострен панаир. Фирмата показва свои изделия във Варна, София. Участник е в специализираните изложби „Хемус“ – Пловдив.

Фирмата се включва в много международни изложения – Солун, Анкара, Хановер и др. Марката „ВМЗ“ се е наложила на нашия пазар сред потребителите и на много пазари по света.

Вазовските машиностроителни заводи е дружество, получило едни от най-високите държавни отличия – три ордена „Георги Димитров“ и един „Народна Република България“ – I степен. То ще остане в историята на България като първо и единствено предприятие с най-високи отличия.

Литература

1. **Ненков, П.** Със стремци в мир и в бой. Казанлък, 2012.
2. **Ненков, П.** Създаване и развитие на войсковите формирования, военните учреждения и военнопромишлените предприятия в Карловския регион през периода 1878 – 2015. Карлово, 2015.
3. <http://vmz.bg/> – официален уебсайт на ВМЗ – Сопот.